

В.О. СЕРЕДА

Сумська філія Національного університету внутрішніх справ

УДК 343.123.5

ПОНЯТТЯ ОБВИНУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розглянуті питання визначення поняття обвинувачення в кримінальному процесі

Важливим чинником вдосконалення діяльності органів прокуратури по зміцненню законності та неухильному забезпеченню конституційних прав громадян у кримінальному судочинстві є вироблення і практичне застосування методики виміру ефективності діяльності прокуратури щодо підтримання державного обвинувачення в суді.

Аналізу основних теоретичних положень з підвищення ефективності державного обвинувачення в суді повинен передувати короткий виклад основних позицій щодо визначення юридичної природи обвинувачення, його суб'єктів, а також цілей і завдань, що стоять сьогодні перед державним обвинувачем у кримінальному судочинстві.

У центрі уваги юристів - науковців і практиків - постійно перебувають як загальні питання обвинувачення, так і такий його основний вид - державне обвинувачення. Загальновизнано, що обвинувачення як одне із ключових понять кримінального процесу є тією силою, котра за влучним виразом М.С. Строговича приводить в рух складний механізм судової машини [1, с.56]. Однак, у законі і в теорії кримінального процесу до цього часу єдиного підходу до розуміння сутності обвинувачення ще не вироблено із-за чого йому надається різнобічне значення, що негативно відображається на практичній кримінально-процесуальній діяльності як державних обвинувачів, так і інших учасників процесу.

У кримінально-процесуальній науці обвинувачення розглядається, перш за все, в матеріальному (кримінально-правовому) і формальному (кримінально-процесуальному) значеннях. У матеріальному - під обвинуваченням розуміють його "формулу" (предмет, зміст), твердження про винність конкретної особи у вчиненому злочині, обвинувальну тезу [2, с.145; 3, с.13-28; 4, с.106; 5, с.45; 6, с.14], сукупність поставлених у вину особі протиправних фактів [5, с.46]. У формальному розумінні обвинувачення - діяльність по встановленню винності конкретної особи у вчиненні певного злочину або по обґрунтуванню кримінальної відповідальності [7, с.8-9].

Окремі автори під обвинуваченням розуміють процесуальний документ, в якому воно викладено [8, с.114],

інші - діяльність прокурора при розгляді справи у касаційній (апеляційній - відповідно до вимог чинного кримінально-процесуального закону) інстанції [9, с.296], особливі процесуальні відносини, котрі виникають між державою в особі її уповноважених органів та особою, яка притягається в якості обвинуваченого з приводу вчиненого нею злочину [10, с.29]. Також обґрунтовано положення про те, що обвинувачення зумовлює виникнення певної системи кримінально-процесуальних відносин, але саме по собі не є правовідношенням [1, с.23, 6, с.181].

Проти подвійного тлумачення обвинувачення виступив П.М. Давидов, який констатував, що останнє є тільки процесуальною категорією, і під обвинуваченням слід розуміти доведене, закріплене у процесуальному документі і направлене на реалізацію кримінальної відповідальності твердження органу дізнання, слідчого, прокурора, судді і суду про вчинення злочину даною особою [10, с.29].

Ряд вчених правомірно акцентують увагу на взаємодію та органічну єдність таких явищ, як обвинувачення - процесуальна діяльність і її матеріально-правовий прояв [11, с.17; 10, с.19; 12, с.101, 13, с.5; 5, с.53; 6, с.44]. Д.А. Постовий відмітив, що формування обвинувачення і кваліфікація злочину є складниками (або елементами) обвинувачення у матеріально-правовому смислі слова [14, с.79]. Підтримуючи і обґрунтовуючи це положення А.Л. Ривлін справедливо зауважив, що "обвинувачення в його матеріальному змісті ніколи не виступає зовні і незалежно від його процесуальної форми" [15, с.117].

Має рацію і В.С. Зеленецький в питанні визначення взаємозв'язку так званого "матеріального" і "процесуального" обвинувачення, який відмічає певну самостійність кожного із зазначених видів обвинувачення і вважає, що конкретне обвинувачення в матеріально-правовому розумінні з моменту виникнення відображається в процесуальних актах, але при відсутності діяльності воно статичне і може здійснюватися лише під час процесуальної діяльності при реалізації обвинувачення в процесуальному значенні [16, с.51].

Однак, на наш погляд, такий взаємозв'язок свідчить не про два види або два аспекти обвинувачення, а лише

про ознаки єдиного поняття обвинувачення в кримінальному процесі [17, с.15]. При визначенні юридичної природи обвинувачення доцільно розглядати його як єдине ціле з іманентними ознаками, що розкривають його сутність. Ця позиція знаходить своє підтвердження в Кримінально-процесуальному Кодексі України, який містить такі словосполучення (терміни), як "пред'явлення обвинувачення", "обвинувачений має право знати в чому він обвинувачується", "об'єм обвинувачення" та ін.

Таким чином, однією із головних ознак поняття обвинувачення є зазначене в кримінально-процесуальному акті твердження про скоєння конкретною особою злочину, передбаченого кримінальним законом. Закон передбачає, що при висуненні обвинувачення повинен бути складений процесуальний документ, в якому, зокрема, повинно бути зазначено: злочин, в скоєнні якого звинувачується особа, з зазначенням часу, місця і інших обставин його скоєння; кримінальний закон, який передбачає відповідальність за даний злочин (ст.ст.131, 132 КПК України).

Другою суттєвою ознакою поняття обвинувачення є процесуальна діяльність по обґрунтуванню істинності обвинувальної тези. Ця ознака безпосередньо випливає із положень кримінально-процесуального закону (ст 264 КПК України), який містить наступні терміни: "підтвердження обвинувачення сукупністю доказів", "підтримання державного обвинувачення", "відмова від обвинувачення" та ін.

Третьою невід'ємною ознакою поняття обвинувачення є наявність суб'єктів, уповноважених законом формулювати обвинувачення

Чинний кримінально-процесуальний закон не дає визначення поняття "обвинувачення". Однак, в одному з проектів КПК Російської Федерації була зроблена спроба сформулювати його таким чином: "Обвинувачення – зроблене в передбаченому цим Кодексом порядку твердження про скоєння певною особою конкретного вчинку, забороненого кримінальним законом, процесуальна діяльність по встановленню в рамках належної правової процедури вчинку, забороненого кримінальним законом, особи, яка його вчинила, і винності або невинності останньої" [18, с 12]. Як видно з визначення, воно містить як матеріальний, так і процесуальний аспекти обвинувачення.

З урахуванням викладеного, можна запропонувати наступне визначення поняття обвинувачення в кримінальному процесі: "Обвинувачення – це закладене в процесуальному акті органу досудового слідства або прокурора твердження про скоєння конкретною особою злочину і діяльність цих органів, а також потерпілого, цивільного позивача і їх представників, направлена на його обґрунтування"

Враховуючи занадто важливу роль обвинувачення в кримінальному процесі, доцільно доповнити чинний КПК України (ст.32) визначенням поняття обвинува-

чення, оскільки за допомогою обвинувальної діяльності спеціально уповноважені органи, особи захищають суспільні відносини, охоронюємі законом. Правильне вирішення проблеми обвинувачення має важливе значення для практичної діяльності всіх органів, які ведуть процес, і особливо для подальшого вдосконалення діяльності органів прокуратури [19, с.3]

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Строгович М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. -М.: Госюриздат, 1951.
- 2 Чельцов М.А. Система основных принципов советского уголовного процесса // Ученые записки ВИ-ЮН -1947. -Вып.6. -С.117-146
- 3 Финько В.Д. Прокурорский надзор за рассмотрением в суде уголовных дел. Учебное пособие. -Харьков, 1972. -70 с.
- 4 Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. -М.: Госюриздат, 1962 -503 с.
- 5 Фаткуллин Ф.Н. Обвинение и судебный приговор. -Казань Изд-во Казан ун-та, 1965. -531 с
- 6 Савицкий В.М. Государственное обвинение в суде. -М.: Наука, 1971. -342 с.
- 7 Крючко Ю.І. Проблеми підтримання державного обвинувачення у справах про навмисні вбивства: Дис. . канд. юрид. наук /ЛНУАУ ім. Ярослава Мудрого. -Харків, 1999. -206 с.
- 8 Полянский Н.Н. К вопросу о юридической природе обвинения перед судом // Правоведение -1960. -№ 1 -С.105-115.
9. Финько В.Д. Процессуальное положение прокурора в кассационной инстанции // Вопросы государства и права. -М.: Юрид. лит., 1970. -С.295-301.
10. Давыдов П.М. Обвинение в советском уголовном процессе: Автореф. дис. . докт. юрид. наук. -Свердловск, 1973. -47 с.
11. Альперт С.А. Об обоснованности обвинения в советском уголовном процессе // Вопросы государства и права. -М.: Юрид.лит., 1970. -С.21-39.
- 12 Давыдов П.М., Левин Ю.Г. Обвинение в советском уголовном процессе // Ученые записки Свердловского юридического института. -1958. -Вып.1.
13. Постовой Д.А. Обвинительное заключение в советском уголовном процессе. Автореф. дис. . канд. юрид. наук -Харьков, 1964. -21 с.
14. Постовой Д.А. Отношение приговора к обвинительному заключению // Вопросы уголовного права, уголовного процесса и криминалистики. -1962. -Вып 16 -С 77-82
15. Ривлін А.Л. Обвинувачення в історії радянського кримінального процесу та в діючій його системі // Проблеми правознавства. -1968. -Вип.10. -С.113-120.
16. Зеленецкий В.С. Отказ прокурора от государственного обвинения. - Харьков: Изд-во ХЮИ, 1979. -51 с.

17. Крюков В.Ф. Отказ прокурора от государственного обвинения: Дисс... канд. юрид. наук. -Воронеж, 1996. -210 с.

18. Проект Общей части Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации /Сост. С.А. Лашин, С.И. Видик, И.Б. Михайловская и др. -М.: Юрид. лит., 1964. -

37 с.

19. Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе: Учебное пособие. -Харьков, 1974. -38с.

Надійшла до редколегії 07.04.2003

СЕРЕДА В.А. ПОНЯТИЕ ОБВИНЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Рассмотрены вопросы определения понятия обвинения в уголовном процессе.

SEREDA V.A. CONCEPT OF CHARGE OF THE CRIMINAL PROCEDURE

The problems of definition of concept of charge in the criminal procedure are reviewed.

УДК 343.985

В.Б. СМЕЛІК

Національний університет внутрішніх справ

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО СИСТЕМНОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Розглянуті актуальні проблеми удосконалення криміналістичних методик, зокрема, шляхом реалізації комплексного до них підходу. На підставі аналізу різних точок зору на систему криміналістичної методики запропонована схема вказаної системи та визначене місце в ній комплексних криміналістичних методик.

Методичне забезпечення процесу розслідування та попередження злочинів завжди було і є одним з пріоритетних напрямків розвитку науки криміналістики. І це зрозуміло, адже саме в криміналістичній методиці, як розділі криміналістики, аналізується накопичений досвід виявлення, розслідування та попередження злочинів, відшукуються найбільш ефективні прийоми, методи ведення слідства у певних категоріях справ. Розроблені криміналістичні рекомендації виступають первинним і найважливішим інструментарієм слідчого, своєрідним алгоритмом дій в типових слідчих ситуаціях.

Очевидно, що вдосконалення слідчої діяльності (яка виступає першим об'єктом методики розслідування) неможливе без вивчення злочинної діяльності (другий об'єкт), причому з врахуванням тенденцій її розвитку. Лише тоді її можна вважати за влучним виразом "переднім краєм" криміналістики [1, с.680]. В іншому випадку методики розслідування виявляться застарілими та непродуктивними.

Ця проблема набуває надзвичайної гостроти у зв'язку з постійним оновленням злочинності, її адаптацією до суспільних перетворень. Якщо взяти за приклад злочинність в сфері економіки, ми побачимо не лише зростання кількості злочинних проявів, але й зміни якісного характеру: зростання ступеню їх організованості, проникнення в сферу економіки насильницьких злочинів, поширення економічних діянь з ознаками корупції, виникнення нових способів та засобів вчинення "старих" (традиційних) злочинів і поява цілої низки протиправних економічних

діянь, які були невідомі адміністративно-командній економіці. Ці процеси відбуваються на тлі постійних та численних змін в законодавстві (особливо, що стосується податкової, кредитно-фінансової, банківської та інших сфер), а також супроводжуються оновленням кримінального законодавства.

Але головне, що звертає на себе увагу, в сфері економіки злочинні посягання набули комплексного характеру, утворюючи певного роду системи. Це не просто систематичне розкрадання майна на якомусь підприємстві, а злагоджена діяльність групи осіб, спрямована на власне збагачення та здійснювана шляхом скоєння декількох злочинів. Подібні комплекси, до яких злочини входять в якості складових елементів із певними функціями, в криміналістичній літературі отримали назву технологій злочинної діяльності [2].

З кримінально-правової точки зору - це множинність злочинів, найчастіше у формі сукупності. Дослідження практики розгляду судами кримінальних справ показує, що серед них зустрічається значна кількість справ, за якими ті чи інші економічні злочини кваліфікуються в сукупності з іншими видами економічних діянь, а також за статтями, що відносяться до посадових та інших видів злочинів [3, с.375-376]. За даними начальника Управління СБУ Н.В. Куркіна (м. Київ), більше однієї третини злочинів, що розслідувались слідчими підрозділами органів СБУ, складала злочини в сфері економіки. Діяльність обвинувачених за вказаними кримінальними справами в більшій частині кваліфікувались як реальна суку-